

ДВА ИЛУМИНИРАНА РУКОПИСА ИЗ XVIII—XIX ВЕКА У ЗБИРЦИ МАНАСТИРА ДЕЧАНА

XVIII век, који за српску уметност представља најмаркантнију прекретницу у њеном развоју, јер се у организам прожет традицијама уносе нове животне струје савремених уметничких стремљења, за стару српску минијатуру означава коначни пад и крај без наде на обнављање. Минијатури, тесно везаној за ручно преписивање књига, решена је судбина још проналаском штампе. Али услед неповољних услова под којима су наше старе штампарије радиле и услед кратког века њиховог постојања, агонија минијатуре продужила се читава два столећа. Тек масовнији увоз руске штампане књиге, приступачније ширем кругу корисника, задао је коначан ударац овој уметничкој врсти код нас. Ипак, преписивање књига у XVIII веку животарило је још као споредна и сасвим анахронична делатност, спорадично ту и тамо, више као одраз упорног инсистирања на традицији него као реална потреба. Кипријан Рачанин и његови настављачи у северној Угарској украшавали су своје рукописе минијатурама рађеним у маниру провинцијских мајстора с краја XVII века, не могавши ипак да у иконографији и декоративним детаљима избегну новине које је време собом носило. Понегде још у Фрушкој гори¹ илуминирани су рукописи минијатурама и орнаментима који су цртани пером и мастилом. Иако, дакле, технички веома упрошћене, ове минијатуре стилски представљају конгломерат различитих утицаја под којима су настале — од монструмоликих иницијала раног тератолошког стила до бароцизираних Богородица преузетих из руске штампане гравуре. Тако је било у крајевима северно од Саве и Дунава. У Србији, међутим, неприступачној за дужи временски период ширем приливу савремених струјања, преписују се књиге чак до средине XIX века,² каракте-

ристичне не само по анахроничној техници већ и по мотивима скромно орнаментисаних заставица и иницијала којима су украшаване.

Из илуминаторске продукције овог, завршног периода старе српске минијатуре посебно су занимљива два рукописа из библиотеке манастира Дечана. Њихова ликовна декорација носи изразит печат времена у којем је настала и тиме се, како по садржини тако и по техници, издваја од старе минијатуре, стојећи на крају њеног развоја, трансформирана и прилагођена савременом укусу. Без обзира што су настале у размаку од пола века, прва 1763. а друга 1813. г. ове две рукописне књиге двоструко су сродне: и својом садржином, јер су посвећене истој личности, и својом уметничком опремом, јер је сликани украс старије књиге утицао на илуминацију млађе.

Прва је названа „Параклис Стефану Дечанском”.³ Под тим именом дата је нека врста зборника тропара, стихира, параклиса и сл., посвећених српским светитељима, претежно четворици: Стефану Дечанском, цару Урошу, св. Сави и архиепископу Арсенију. Поред текста, који је делимично препис „из старих славеносрпских књига”, а унеколико и оригинални састав ктитора овог рукописа, главну вредност књиге чине њене минијатуре. Њих је укупно шест, четири фигуре и два грба, сликани темпером на пуној страни. На аверсу другог листа представљен је грб Немањића „Дом Немањи”⁴ дословно преузет из Жефаровићеве Стематографије, са једним придодатим детаљем из илирског грба — танким месечевим српом.⁴ Трећи лист заузима грб Србије „Дрво Србљі”⁵ копиран директно из Стематографије.⁵ Портрет цара „Стынямлад(і) црѣь сербскіи”⁶ сликан је на аверсу трећег листа. Млади цар је приказан како

Сл. 1. Н. Нешковић (?), Цар Урош. — Fig. 1. N. Nešković (?), l'empereur Uroš.

стоји у барокној постури са уобичајеним симболима царске власти, мучеништва и светитељства у рукама. Обучен је у традиционалну плаву далматичку и пурпурни огртач постављен хермелином по барокном укусу. Посебну драж ове минијатуре чини раскошно сликани пејзаж са реком и ведутом града који се распростире у долини и на брегу. При дну листа, у правоугаоном пољу, исписан је следећи текст:

Стын Црь Оурошъ Немани: оубиенъ вистъ ѿ краля Болкашна: Жернавчевнча, Зловицъ, во полю Косовъ, близ домъ црева, зовом Породімла. Дета: атоа. Клет вопрестъпни восхити. Црство Сербско, н попрд домъ Неманин: Обаче ѿ бга, нже воздаеть комъждо поделъ, възпрія Сян конец н погив памет его сашъномъ н наже исродімла:.

Насупрот цару Урошу на четвртом листу, приказан је Стефан Дечански у истој пози и са једнаким инсигнијама

као и Урош; само је његова далматика црвена а огртач жут. Лице му је мужевније, уоквирено лугом црном брадом и косом попалом по раменима. По маниру доба у којем је сликана ова минијатура, Дечански стоји испод мраморне колонаде са богатом пурпурном драперијом. У позадини је стилизовани приказ крајеве задужбине, Високих Дечана. Правоугаоно поље при дну портрета испуњава овај текст:

Образъ Степана мичка иже во Црехъ Стефана сербскаго зовомъ Дечанскін. Даде исписати Превощенный Иоаннъ Епископъ Карансевиш: Бершач: Догош: Орша, н проч. Дета аџџг: Јанџра: дѣ во вершцъ иже во Банатъ Темш.

Минијатура св. Саве налази се на аверсу 24. листа. Стын Савва а архіепскпз

Светитељ је приказан као средовечан човек са дужом брадом и косом. Десном руком благосиља, а левом придржава јеванђеље. На њему је зелени стихар и жути фелон са плавим оморфом и жути набедреником. Представљен је у пејзажу са реком и брдима у даљини. Текст на минијатури гласи:

Образ сеи иже во святих оца нашего савви а: архіепскопа і просветеля сербскаго даде исписати Превощени Иоанн Епископ Карансевиш: Бершачки і проч. аџџг. Мсца Јанџра дѣ: Ко вароши Бершач.

Двадесет пети лист заузима

Стын Арсенин чудотворецъ н архіепс сеов.

Обучен је у архиепископски орнат: плави стихар и пурпуни саκος. У левој руци држи архиепископски штап, а десном благосиља. На глави има барокну круну. Пејзаж је истоветан као и на Савином портрету, само оживљен живописном силуетом некога замка у даљини. И овде се налази натпис следеће садржине:

Образ сеи иже во святих оца нашего Арсениа чудотворца архіепска сербскаго даде исписати превощени Иоанн. Епископ Карансевишки. Бершачки и проч. аџџг. Мсца Јанџра дѣ во вароши.

Као што показују текстови натписа на минијатурама, њихову израду је поручио Јован Георгијевић, вршачки епископ, 1763. године, који се појављује и као писац појединих одељака ове књиге, на пр. Похвалне стихире српским светитељима на шестом листу и Табеле српских просветитеља на листу 18—20. Овај епископ са нескривеним књижевним претензијама веома је занимљива личност наше

културне историје XVIII века. Његов животни пут, од дијака патријарха Арсенија IV до карловачког митрополита, његова широка културна активност, сва усмерена конфесионалној и националној афирмацији српскога народа, и истовремено зачуђујућа непопуларност код тог истог народа, чине карактеристичне моменте биографије овог црквеног и народног старешине, чија национална мисија пада у времена испуњена очајном борбом за очување интегритета и права на живот мањине отргнуте од матичног језгра и изложене немилости аустријске администрације и католичког прозелитизма.

Када би се у испитивању животописа овог црквеног великодостојника ослонили искључиво на мишљења и сведочанства његових савременика, добила би се поражавајућа слика о Георгијевићу као незналици и каријеристи који преко патријарха Шакабенте покушава да се наметне за духовног поглавара српског.⁶ Ни тридесет година његовог деловања на

највишим црквеним положајима нису изменили негативан став и неповерење савременика према њему.⁷

Међутим, материјални подаци о настојањима и активностима Георгијевићевим, дају лик умногоне друкчији од оног каквим су га видели људи његовог времена. Поред црквене поезије, којом се бавио⁸ и која је нашла свој израз и у рукопису о коме је реч, Георгијевић је своје књижевне склоности видљиво испољио и у записима по књигама које су му припадале.⁹ Такве маргиналије садрже занимљива разматрања њему савремених историјских догађаја, у којима се Георгијевић приказао као човек ванредно обавештен и са широким погледима.

Један посебан вид Георгијевићевих културних настојања треба нарочито истаћи: он се појављује као ретко значајан мецена, код кога су у хармоничној сразмери удружени материјалне могућности и добар укус. Наручивао је читаве сликане ансамбле, појединачне иконе, антиминос, илуминарне књиге и др.¹⁰ Довољ-

Сл. 2. Н. Нешковић (?), Стефан Дечански. — Fig. 2. N. Nešković (?), Stefan Dečanski.

Сл. 3. А. Лазовић, Стефан Дечански. Fig. 3. A. Lazović, Stefan Dečanski.

но је споменути само зидни живопис манастира Крушедола, тај јединствени дOMET нашег барокног сликарства. Осим Крушедола, за који је Георгијевић много учинио, Манастир Дечани био је предмет његовог изузетног поштовања. Та његова приврженост задужбини Дечанског потиче вероватно из околности да је он неко време, око године 1745, био архимандрит овог манастира, непосредно пре но што ће га изабрати за епископа.¹¹

Међу разне дарове које је чинио овој „царској обитељи“¹² спада и Параклис, предмет овог чланка. Садржина Параклиса везана је поглавито за Стефана Дечанског, што је и разумљиво када се узме у обзир да је књига намењена као поклон његовој задужбини. Но извесни њени текстови, као и минијатуре односе се и на друге личности српске историје, што је опет било у складу са духом времена.

После Сеобе, Срби су чинили велике напоре да постигну политичку аутономију, а главна доказна средства за њено оправдање извучили су из прошлости.¹³ У многонационалној Аустрији, сваки народ је морао да подупире свој политички став и тежње историјским и државноправним разлозима. Па тако и Срби.¹⁴ Но пре свега требало је да они сами упознају величину своје прошлости и да у њу чврсто верују, како би стекли заслужено поштовање других народа. Зато је и прво историјско дело, Бранковићеве хронике, написано истина с одређеним циљем. примљено с огромним одушељењем и стављано чак у исти ред с прквенм књигама.¹⁵ За српском историјом осећала се „неутасива духовна жеђ и неодољива политичка потреба“,¹⁶ па су са неумањеним усхићењем прихваћене, природно у знатно ширим слојевима друштва, и прве штампане српске историје. Јулинчева и Рајићева.¹⁷

Таква духовна клима неминовно се морала одразити у тематици ликовних уметности. Како је историјска композиција захтевала посебне техничке, уметничке а нарочито материјалне предуслове, то се она није ни могла развити до већих размера. Но једна одређена врста, историјски портрет, нашла је своју примену кроз графику и икону, те тако и свој пут до најширих друштвених

слојева. Већина српских владара, од Немањића до нарочито истицаних Бранковића, била је канонизирана и на тај начин могла је да уђе без препрека у репертоар тема које је неговао иконопис XVIII века. То више нису биле представе владара и високих црквених достојанственика праћене сценама из њихових житија, какав је био случај са иконама XVI—XVII века. То су просто прикази једне или више историјских личности постављених заједно, наоко без неког реда и међусобне везе, али у суштини по утврђеним идејама које су владале у то време.

Минијатуре историјских личности у Георгијевићевом параклису не представљају, дакле, у тематском смислу неку изузетну појаву. Оно што их чини ретким и драгоценим јесте чињеница да су оне, колико је познато, јединствен пример књижне декорације са овим сижеем у XVIII веку.

Од свих минијатура у Параклису, својим високим уметничким квалитетима посебио се издваја портрет цара Уроша. По ликовном третману он представља заокругљено сликарско дело дато у минијатурним размерама. Како нема места сумњи да су све минијатуре у овој књизи дело једног уметника, остаје само да се констатује да је минијатуриста из неких разлога обратио наочиту пажњу сликању баш ове личности, можда је трагична историја младога цара сентиментално закупила уметника, а његов лик, лик младог човека, омогућио да потпуније изрази своје уметничке идеале и да одахне од шематизованих свититељских ликована. Отуда је фигура цара Уроша једна лепа сликарска креација, а средина која је окружује необично живописна и са пуно детаља. Изузетну пажњу илуминатор је посветио ликовном уобличавању финог Урошевог лица и руку, постављених са наглашеном отменошћу. Глатка фактура меко и богато моделованог инкарната постигнута је веома деликатним, растрвеним потезима танке четкице. Изразите пластичне вредности лица решаване су чисто колористичким средствима — контрастом топлих и хладних боја. Пластично обрађеној глави супротставља се доста плошно решена фигура са стилизованим наборима одеће.

Сл. 4. Н. Нешковић (?), Св. Сава. — Fig. 4. N. Nešković (?), St. Sava.

Сл. 5. Н. Нешковић (?), Св. Арсеније. — Fig. 5. N. Nešković (?), St. Arsenije.

Леп однос пропорција главе и тела подвлачи елеганцију младалачке Урошеве фигуре.

Изванредно питорескни пејзаж у десном делу слике, са сребрнастом реком и црвено-оранжним мостом, ружичастим зградама и ситним стилизованим фигурама у покрету, садржи извесне појединости које сведоче о намери сликара да реално прикаже савремени град. Положај вароши у долини, њена црква са барокним звонцима и црквица на брегу више града, подсећају на ведуту Сремских Карловаца. Међутим, град на стени у левом делу минијатуре има све одлике срантастичне архитектуре са многобројним шиљатим торњевима, што се иначе може чешће срести на сликама тога врвена.

Портрет Дечанског обрађен је са мање брижљивости. У сликању лица, ми-

нијатуриста је овом приликом више користио графицистички поступак, не инсистирајући на стварању илузије волумена. Уместо пејзажом, дубина простора на овом портрету назначена је смањеном црквом у позадини, према којој се стичу линије коцкастог пода на коме стоји краљ. Покушај перспективног решавања простора подвучен је такође поставком колнаде.

Следећа два портрета, св. Саве и св. Арсенија, обрађена су најлапидарније. Ликови су, у још већој мери него код Дечанског, апластични и уопштени. Обојица као да имају исто лице. Разлика је само у дужини браде и косе. Фигуре, поготову Арсенијева, су без волумена, а набори одеће шематични. Ставови су без барокне динамике, чак изразито статични. Пејзаж у позадини решаван је лаким потезима четкице у нежним зелено-сме-

ђим тоновима: минијатуристи очигледно нису били страни закони ваздушне перспективе.

На крају треба поставити питање: ко је био аутор ових минијатура? Оне су настале у Вршцу, седишту епископа Георгијевића. Вршац је у то време имао једног значајног сликара, Николу Нешковића, који је уживао пуну заштиту и подршку епископову. Нешковић је за Георгијевића и његову резиденцију, како се понешто зна а делимично и предпоставља, израдио више уметничких дела.¹⁸ Са апсолутном сигурношћу Нешковићу припада само једна икона, јер је на њој једино оставио свој потпис. То је икона са ликовима последњих Бранковића, која се сада налази у Музеју Српске цркве у Београду. Да би она могла послужити као сигуран путоказ у одређивању аутора наших минијатура, постоје две препреке. Пре свега она је уствари копија једне старије иконе из XVII века, уз посебно настојање поручиоца Георгијевића да уметник што верније репродукује оригинал.¹⁹ То значи да је сликар био везаних руку и његова уметничка индивидуалност морала је бити потиснута у други план. Друго, икона је настала равно десет година пре минијатура, а за једну деценију уметник је могао умногоме да развије и усаврши свој начин сликања, да га обогати новим вредностима или да се ослободи старог манира. Но и поред тога чини се да су схватања о уобличавању људске фигуре нашег илуминатора блиске сликару иконе Бранковића. Нарочито портрети св. Саве и св. Арсенија, који су стилски најтрадиционалнији а уметнички најслабије изведени, подсећају чак и физиономијама на портрете деспота Стефана и Максима, само што је Нешковић на сврјој икони инсистирао на волумену као елементу ликовног изражавања. Кад се буде једном утврдио потпунији опус овог нашег барокног сликара, моћи ће се са више сигурности говорити о ауторству ових минијатура. За сада је најлогичније претпоставити да је баш Никола Нешковић, ктиторов дворски сликар, њихов творац. Јер иако оно што данас знамо о њему и његовом делу не може сигурно да потврди ову претпоставку, оно је барем дефинитивно и не одбацује. Но,

без обзира на атрибуцију, остаје чињеница да је минијатура цара Уроша из овог рукописа једна од најбољих слика настала тих година у српском сликарству.

Акатист Стефану Дечанском²⁰ други је по реду рукопис са занимљивим минијатурама новијег времена. Ова књига, по садржини служба Дечанском са акатистом, украшена је са три минијатуре. На првом листу приказан је хаџи Данило, архимандрит дечански.²¹ Достојансветни старац седе браде и косе обучен је у доњу мрку и горњу црну мантију и љубичасти огртач. На глави има камилавку са велом. Архимандритски штап држи у левој руци, док је десна у гесту благослова. Изнад њега је богато набрана пурпурна завеса. Фигура архимандритова смештена је у пејзаж у коме се одвијају жанр сцене сасвим ситних размера, нпр. обарање дрвета, пренос грађе на магарцу до Дечана, на којима се врше поправке. Хаџи Данило је још једном, симултано, као учесник радње, приказан како надгледа радове на поправци манастира. Испод минијатуре се чита:

„1813 хаџи данилѣ архим: с: дечански“

На другој минијатури (лист 2) је портрет хаџи-Захарија, дечанског игумана.²² Млад човек тамне пути и црних власи, обучен у мантију вишњево боје, љубичасти кафтан оперважен крзном и црну ћурдију постављену самуровином, има око камилавке обавијену љубичасту чалму. Иако стоји у пејзажу, са десне стране му је постављен сто са књигама, пером и мастионицом. Ситне жанр сцене приказују такође припремање грађе за поправку Дечана и нарочито занимљиву представу двојице сликара са штафелајима како сликају на докату конака иза цркве. Испод минијатуре пише:

1813 [хаџи] захарѣн игумен :с: Дечански, а на ободу минијатуре: але љи: рѣ = на траци поред главе Хаџи Захарија: за сѣо црков

На трећем листу насликан је портрет Стефана Дечанског. Иако није сигниран то је јасно из више разлога. Пре свега ова минијатура украшава текст који је њему посвећен, док су у позадини приказани Дечани, његова задужбина. Оно што га коначно утврђује јесте чињеница да је овај портрет копија исте минијатуре из Параклиса о којем је било речи.

У поређењу са портретима хаџи-Данила и хаџи-Захарија, ова минијатура се у фактури и колориту знатно разликује. То је настало услед превлачења готове минијатуре јајетом. Сви плави тонови постали су више или мање зеленкасти, црвени — интензивнији и жарчи. Једино је жута боја постала прљава и мутна. У вињети, на оквиру минијатуре чита се:

СИД КНИГ: ХА: ІГВ ЗАХАРІЕ ДЕЧА:

Књига почиње следећим натписом:

Во славу ства единствена животворца и неразделима троцы, Оца и сна и стаго Дха: повелѣнемъ вселѣншиаго архимандрита и скевофилаха гдна кврѣ данила, а всепреподобнѣшаго: игмена и іеромонаха гдна кврѣ захаріа: сен акаѳіетъ стаго славнаго великомчнка иже во црѣхъ Стефана зовомъ дечанскіи. исписася оу монастырѣ дечанстѣмъ: в лѣто мировытѣ зтк, ѡ ржда же по плоти вга слова авв инд.еі, мсца фево ко.

Из натписа се види да су критори овог рукописа хаџи Данило и хаџи Захарије,

Сл. 6. А. Лазовић, Архимандрит Хаџи Данило. Fig. 6. A. Lazović, L'archimandrite Hadži Danilo.

Сл. 7. А. Лазовић, Игуман Хаџи Захарије. Fig. 7. Lazović, L'igoumène Hadži Zaharije.

који су и на минијатурама приказани. Архимандрит хаџи Данило, скевофилакс — ризничар, како се у натпису назива, био је у своје време позната личност, тесно везана за Дечане дуги низ година.²⁴ Овај дуговеки калуђер, за време свог педесетогодишњег боравка у Дечанима обновио је запустели манастир, подигао град око цркве и друге манастирске грађевине и поклонио манастиру више књига.²⁵ Зато је и називан „другим ктитором дечанским“. И минијатура у Параклису насликана је с тенденцијом да га прикаже као обновитеља манастира. У том смислу је нарочито карактеристична његова фигура у оквиру жанр сцена.

И други ктитор ове књиге, хаџи Захарије, игуман дечански и потоњи митрополит рашко-призренски, био је присно повезан са Дечанима, тако да су га и називали Захарије Дечанац.²⁷ Његовим залагањем насликан је иконостас у ка-

пели св. Димитрија.²⁸ Зато су у позадини његовог портрета, на докату конака, приказани сликари који раде на иконама.

О ауторству ових минијатура не би имало шта да се расправља. Оно је јасно, Потпис сликарев на маргини минијатуре хаџи-Захарија *Илија* јасно га одређује.²⁹ Алексије, припадник породице познатих иконописаца Лазовића из Бијелог Поља, добро је позната уметничка личност из првих деценија XIX века. Он је радио за многе православне цркве на широком подручју, од Дечана и Сарајева до Шибеника.³⁰ Само за манастир Дечане насликао је, у заједници са оцем или сам, три иконостаса, у цркви и у капелама.³³ У целом његовом досад познатом сликарском опусу, ове минијатуре заузимају издвојено место. Иако се према његовим цртачким вежбама сачуваним у Никољцу код Бијелог Поља,³² види да се он спремао да поред иконописа негује и профано сликарство, ми данас, нажалост, не знамо да ли је он то и чинио, у коликој мери и са каквим успехом. Зато су ова два портрета савремених људи веома значајна за оцену његове потпуне уметничке индивидуалности. Ту није било уобичајеног шаблона за цртеж, нити су коришћена стара опробана решења у ликовном уобличавању фигура. Сликаре се нашао лице у лице са моделима, који су по свој прилици поставили одређене захтеве у погледу наративног садржаја минијатура и тако цењене портретске сличности. Може се рећи да се сликар успешно носио са тако постављеним захтевима. Личностима је, по опробаној методи, дао значаја несразмерно их повећавајући у односу на све што их окружује. Известан акценат репрезентативности постигао је, иначе нелогичним, постављањем драпираних завесе, уобичајене за портрете у ентеријеру. Пажљивим исликавањем богатих мантија и крзном постављених огртача поласкао је сујети угледних црквених достојанственика. Ситне жанр сцене распоређене око фигура портретисаних истичу њихове крупне заслуге за манастир којем су служили. Најзад благи и донекле идеализовани ликови ипак носе карактеристике индивидуалних физио-

номија. Но једно је овде веома јасно. Иако збирка цртежа и узорака за сликање у Бијелом Пољу може да индицира на неке редовније и систематскије школовање сликарево, ови портрети то доводе у питање. Фигуре су додуше, анатомски добро пропорционисане, коректно цртане и добро сликане. Но распоред сцена око њих показује да је то више ствар рутине, а да сликар није располагао знањем које би му добра школа могла дати, као што је познавање перспективе и начина продубљивања простора. Код њега нема планова, те су фигурице испред портретисане личности, као и оне иза ње исте величине. Када хоће да прикаже део манастирског дворишта са црквом и коначима, он се служи старим средствима бакрорезаца приказујући све то од горе, посматрано из висине птичијег лета, са зградама нагнутим на све стране.

Портрет Стефана Дечанског насликан је као што је већ споменуто као копија истог портрета из Георгијевићевог Параклиса. То је очигледно била жеља поручилаца, јер се међу узорцима за сликање у Никољцу сачувала и збирка Алексијевих предлога за сликање наших владара, међу којима се по свој прилици налази и Стефан Дечански.³³ Да га је овом приликом радио слободно, према своме нахођењу Алексије би се без сумње послужио својим узорком.

Упоредивши оба ова портрета Дечанског прототип и копију - јасно се могу уочити различити уметнички квалитети њихових аутора. Прва фигура је сигурније пропорционисана, вештије постављена и хармоничније укомпонована у простор. Лазовићева је неспретнија, са нешто прекратким рукама. Простор око ње има мање ваздуха. Све указује на сликара слабијег образовања и скромнијих могућности. Узором је био у толикој мери везан да се није усудио ни да нешто више измени изглед западне фасаде Дечана. Оригинал је сликан произвољно, у Вршцу, па према томе са разумљивим одступањима од стварног изгледа манастира. Лазовић, пак, боравећи у Дечанима, могао је то да запази и исправи. Но он је изменио једино кров, назначујући вишебродност дечанске цркве.

Ова два рукописа показују да је минијатура код нас, у својим последњи данима, доживела стилски преображај, који је обухватио и остале уметничке родове. И не само то: она је за моменат, истина у скромнијим размерама, као не-

када у своје најбоље време, стајала на истом нивоу са осталим сликарским дисциплинама. Али ту се морало стати, кер стварних услова за њен даљи опстанак више није било.

Мирјана Шаkota

Н а п о м е н е

¹ Минеј за децембар. Писао га у Ремсти Пахомије, јеромонах, 1705. године (Библ. Црквеног музеја, бр. 76).

² Правило св. Ахилија, рукописна књига цркве у Ариљу. Писао је Ђорђе Јовановић у манастиру Благовештењу под Кабларом 1850. г. Преписивач у запису истиче да је ученик игумана Данила, што показује да је традиција преписивања књига одржавана непрекидно.

³ Инв. бр. 150, вел. књ. 24 X 18,5 см.; 17 редова на стр. Писана на хартији и пергаменту полуустановним словима. Руско-словенска рецензија.

⁴ *Степаногаџија в Екклек. аџма.*

⁵ Исто, л., 33 (лг).

⁶ Гаврило Витковић, Нови подаци за историју српских пресељеника у Угарској. Гласник С. У. Д. књ. XXXVI, 1872, стр. 29—32.

⁷ Љ. Стојановић, Записи и натписи 8365; Душан Поповић, Срби у Војводини II, Нови Сад, 1959, 345—7.

⁸ Георгијевићев књижевни састав

⁸ Георгијевићев спис *канонъ молебны и што*

мѣ великомченику Стефану коаљу Дачанском

Будим, б. г. То је друго издање, јер на књизи стоји да ју је први пут издао хаџи Захарије, дечански јеромонах (књига у збирци Рад. Грујића под бр. 414).

⁹ Записи и натписи 3165; 3034; 2890; 10272. Његови текстови налазе се и на другим предметима: Записи и натписи 2960; 2878; 2948.

¹⁰ Записи и натписи 3097; 3036. Грађа за проучавање споменика културе Војводине I, 1957, стр. 57; Записи и натписи 3356; 3340; 3349. Његовим трудом штампане су у Бечу следеће књиге: Собраније изабраних молитв 1771. г.; Пасхалнија служби 1772. г. и др.

¹¹ Записи и натписи 10272.

¹² В. Петковић — Ђ. Бошковић, Дечани I, Београд 1941, стр. 13; Зап. и натп. 3165.

¹³ Н. Радојчић, Облик првих модерних српских историја, Зборник М. С. 2, Нови Сад 1951, стр. 23.

¹⁴ Исто, стр. 21.

¹⁵ Исто, стр. 28—29.

¹⁶ Исто, стр.

¹⁷ Исто, стр. 38.

¹⁸ Записи и натписи 3036; Грађа, стр. 54—57; В. Петковић — М. Кашанин, Српска уметност у Војводини, Н. Сад 1927, стр. 76; М. Коларић, Српска уметност XVIII века, Нар. Музеј, Београд, 1954, стр. 25—6.

¹⁹ *и тако зѣло старое изобразеніе видѣвшин свѣдихъ с рассужденіемъ да во време свѣтлѣхъ дѣпотовъ вношеніи рызь таковоє право и натс-рално списано высть дадохъ подовнѣ забразнти* (Записи и натписи 3036).

²⁰ Инв. бр. 151, вел. 21 X 14,5 см; 17 редова на стр. 27 листова, полуустановна слова, руско-словенска рецензија,

²¹ Ова минијатура је публикована : Дечани I, сл. 9.

²² Публикована: исто, сл. 10

²³ Књига је, према натпису, писана 1812. г. У датирању од Христа изостављена је десетица, па је тако дошло до 1802. г., која је погрешна.

²⁴ Записи и натписи, 10453.

²⁵ Дечани I, стр. 13; Споменик СКА 41, стр. 34—5, 118; Зап. и натп. 3764; 8010; 8374.

²⁶ Дечани I, стр. 16.

²⁷ Записи и натписи, 9095—6; 4067.

²⁸ Записи и натписи 3928.

²⁹ Он се потписивао махом на тај начин. V. Бранко Л. Цвијетић, Записи у цркви св. Николе у Никољцу код Бијелог Поља, Зборник за историју јужне и суседних области, стр. 324 и даље; Археолошки споменици и налазишта у Србији I, Западна Србија, Београд, САН, 1953, стр. 153.

³⁰ Берић Душан, Трагом једног домаћег иконописца, Сплит 1949, Пос. от. из Вјесника за археологију и историју далматинску I; Зап. и натп. 3817, 8736; Зап. Србија 153,

³¹ Берић, Н. д. 1.

³² Цвијетић н. д.

³³ Исто.

DEUX MANUSCRITS ILLUMINÉS DATANT DU XVIIIe ET DU XIXe SIÈCLE ET FAISANT
PARTIE DE LA COLLECTION DU MONASTÈRE DEČANI

Le présent article est consacré à deux manuscrits du monastère Dečani relativement récents et ornés de miniatures. Le premier de ces deux manuscrits est un Paraclis dédié au roi Stefan Dečanski et datant de 1763, et le second un Acatiste de même roi datant de 1813. Le premier manuscrit est orné de 6 miniatures, dont 4 portraits de souverains et archevêques serbes (l'empereur Uroš, le roi Stefan Dečanski, Saint Sava et Saint Arsène) et deux écussons. Les miniatures du second manuscrit sont les portraits des deux supérieurs du monastère Dečani de cette époque (de l'archimandrite et de l'igoumène) et le portrait du roi Stefan Dečanski, fondateur du monastère. Les miniatures du premier manuscrit sont probablement l'oeuvre de Nikola Nešković, représentant éminent de la peinture baroque serbe de la seconde moitié du XVIIIe siècle. Ces miniatures, exécutées à la détrempe, témoignent

d'une habileté et d'un sentiment artistique remarquables. Le portrait de l'empereur Uroš, qui a pour fond un paysage finement dessiné se distingue particulièrement. Les miniatures du second manuscrit sont signées par Aleksije Lazović, peintre d'icônes très fécond de la première moitié du XIXe siècle.

L'importance de ces miniatures réside dans le fait, constaté là pour la première fois, que la peinture de miniatures chez les Serbes a subi à son déclin la même transformation de style que l'on remarque dans les autres genres de l'art. En ce qui concerne la manière d'illuminer les manuscrits, on abandonne les conceptions traditionnelles médiévales pour adopter un genre de peinture qui, par sa facture, son style et ses qualités artistiques, atteint le même niveau que les autres disciplines picturales de l'époque.

M. Šakota